

INSTITUTI I ZHVILLIMIT TË ARSIMIT

**PROGRAM ORIENTUES
PËR PËRGATITJEN E PROVIMIT KOMBËTAR
TË MATURËS SHTETËRORE
PËR GJIMNAZIN**

LËNDA:

SHKENCA E TOKËS

Koordinatorë: Evis Mastori

VITI MËSIMOR 2011 – 2012

UDHËZIME PËR ZBATIMIN E PROGRAMIT

Programi orientues për lëndën “Shkenca e Tokës” përfshin njohuritë dhe aftësitë më të rëndësishme të kësaj lënde për gjimnazin.

Programi orientues për provimin e lëndës “Shkenca e Tokës”, në kuadrin e Maturës Shtetërore për vitin shkollor 2011-2012, përbën një dokument të vlefshëm për gjimnazet, nxënësit e interesuar, mësuesit dhe specialistët e përfshirë në procesin e hartimit të testeve të Maturës Shtetërore.

- Programi gjeneron informacionin e nevojshëm për mësuesit e kësaj lënde që do të përgatisin maturantët për provimin e lëndës “Shkenca e Tokës”, si lëndë me zgjedhje në Maturën Shtetërore.
- Programi orienton nxënësit për njohuritë dhe aftësitë kryesore që duhet të zotërojnë, për të përballuar me sukses provimin e lëndës “Shkenca e Tokës”.
- Programi përbën, gjithashtu, një dokument zyrtar, që duhet zbatuar me korrektesë nga specialistët e përfshirë në hartimin e bankës së pyetjeve dhe tezës së provimit “Shkenca e Tokës”, si lëndë me zgjedhje për Maturën Shtetërore.

Ky program të shqyrtohet me kujdes dhe rigorozitet nga secili prej grupeve të interesuara, sidomos kujdes duhet bërë nga specialistët e përfshirë në hartimin e bankës së pyetjeve dhe tezës së provimit “Shkenca e Tokës”, si lëndë me zgjedhje për Maturën Shtetërore, të cilët nuk duhet të përfshijnë për vlerësim objektiva mësimorë që nuk janë parashikuar në këtë program. Përgatitja e nxënësve për provimin e kësaj lënde, të bëhet në mënyrë të vazhdueshme dhe duke përdorur një larmi metodash dhe mjetesh.

Gjatë punës për përgatitjen e nxënësve për provimet e Maturës Shtetërore, është e rëndësishme që herë pas here mësuesi të zhvillojë teste të nxënësve të tij, me teste që mund t'i hartojë vetë, duke u bazuar në modelet e testeve të Maturës Shtetërore.

Testi për lëndën “Shkenca e Tokës” do të ndërtohet në mënyrë të tillë ku të jenë të përfshira të tri nivelet e vështirësisë: niveli bazë, niveli mesatar dhe niveli i lartë. Njëkohësisht, edhe shpërndarja e pikëve në test do të jetë në varësi të përqindjeve që zë çdo nivel. Peshat specifike për çdo nivel do të jenë:

Niveli bazë: 40%

Niveli mesatar: 40%

Niveli i lartë: 20%.

Nxënësit të kenë parasysh se linja e cila ka numrin më të madh të orëve (objektivave) në programin orientues të Maturës Shtetërore, në test do të përfaqësohet nga një numër më i madh pyetjesh.

Në përgatitjen për përmbushjen e objektivave të këtij programi do të përdoret teksti mësimor i kësaj lënde. Mund të përdoren edhe tekste ndihmëse apo materiale shtesë, që sigurojnë arritjen e objektivave të programit orientues.

Programi orientues i lëndës “Shkenca e Tokës”, në përshtatje me programin mësimor të kësaj lënde në gjimnaz, është paraqitur sipas këtyre linjave:

1. Linja – Sistemi diellor
2. Linja – Hartografia
3. Linja – Gjeosistemet
4. Linja – Dinamika e Tokës
5. Linja – Mjedisi dhe shoqëria.

LINJAT DHE OBJEKTIVAT E LINJAVE

Linja: Sistemi diellor

Linja *Sistemi diellor* përfshin njohuritë dhe konceptet bazë mbi origjinën, përbërjen dhe lëvizjen e trupave qiellorë në hapësirë. Shpjegimi i tërheqjes gravitacionale të trupave në sistemin diellor, interpretimi i formimit të ditë-natës, stinëve, baticave dhe zbaticave, fazave të Hënës dhe eklipseve përmes studimit të marrëdhënieve Tokë-Hënë-Diell, karakteristikat e Diellit dhe roli i tij për jetën në Tokë, karakteristikat e planetëve dhe objekteve të tjera brenda këtij sistemi, si dhe revolucionarizimi i studimit të Universit përmes zhvillimeve teknologjike, janë piketat kryesore të përmbajtjes së kësaj linje.

Blloku tematik	Objektivat
Sistemi diellor dhe Toka si planet	<p>Nxënës/i,-ja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Të përshkruajë përmasat e Diellit, strukturën, karakteristikat kryesore të secilës shtresë e dukuritë diellore; - të vlerësojë rëndësinë e Diellit për dukuritë gjeografike, si: qarkullimi i përhershëm i ujit, ajrit, zhvillimi i botës bimore e shtazore, baticat e zbaticat; - të përshkruajë formën e Tokës, përmasat e saj dhe rëndësinë e tyre; - të identifikojë provat që tregojnë se Toka rrotullohet rreth boshtit të saj; - të shpjegojë pasojat e rrotullimit të Tokës rreth boshtit; - të analizojë lëvizjen e Tokës rreth Diellit dhe pasojat e kësaj lëvizjeje; - të përshkruajë Hënën si trup qiellor e satelit natyror i Tokës dhe strukturën e saj; - të shpjegojë se si fazat e Hënës varen nga pozicioni relativ i Diellit, Hënës dhe Tokës; - të shpjegojë pse dhe si ndodhin eklipset, duke diferencuar eklipset e Hënës nga ato të Diellit; - të argumentojë hipotezat e formimit të Hënës; - të përshkruajë planetët si trupa të sistemit diellor; - të dallojë planetët e brendshëm, të jashtëm dhe satelitët e tyre, duke përshkruar disa ndër karakteristikat kryesore të tyre; - të përshkruajë kometat, asteroidët, meteorët dhe veçoritë e tyre.

Linja: Hartografia

Linja *Hartografia* studion mënyrën e projektimit të Tokës në hartë e në glob. Përveç njohurive që nxënësit marrin mbi globin, hartat, llojet e tyre, elementet e hartës, projeksionet hartografike, rrjetin gjeografik e koordinatat gjeografike, kjo linjë synon kryesisht aftësimin praktik të nxënësve për punën me hartën, përcaktimin e vendndodhjes së pikave të ndryshme në hartë, përcaktimin e largësive reale nisur nga shkalla e hartës, apo përcaktimin e kohës zonale e lokale.

Bloku tematik	Objektivat
Paraqitja e Tokës në hartë	<p>Nxënës/i,-ja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Të analizojë ndërtimin e rrjetit gjeografik (sistemin e meridianëve dhe të paraleleve, gjatësinë dhe gjerësinë gjeografike); - të interpretojë me ndihmën e hartës brezat e kohës; - të llogarisë kohën lokale e zonale në vende të ndryshme në bazë të gjatësisë së tyre gjeografike; - të analizojë elementet matematikore (rrjeti hartografik, shkalla e hartës) dhe gjeografike të hartës dhe përdorimin e tyre; - të klasifikojë hartat sipas përmbajtjes, shkallës, përdorimit, mbi bazën e veçorive dalluese të tyre; - të ndërtojë dhe të interpretojë profilin topografik të një sipërfaqeje të paraqitur në hartë; - të përcaktojë largësinë në terren nëpërmjet shkallës së hartës.

Linja: Gjeosistemet

Toka përbëhet nga katër sisteme të mëdha: atmosfera, hidrosfera, litosfera dhe biosfera. Përmes linjës *Gjeosistemet* synohet që nxënës/i,-ja të kuptojë dukuritë dhe proceset natyrore që kanë ndodhur dhe ndodhin në këto sisteme, ndërveprimin midis tyre dhe rrjedhojat e këtij ndërveprimi për Tokën. Kjo përmbajtje fokusohet në shpjegimin shkencor të lidhjeve dhe të marrëdhënieve shkak-pasojë të proceseve dhe dukurive më shumë sesa në përshkrimin e tyre.

Linja *Gjeosistemet* përbëhet nga katër blloqe tematike: atmosfera, hidrosfera, litosfera dhe historia e Tokës, biosfera.

Bloku tematik	Objektivat
Atmosfera	<p>Nxënës/i,-ja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Të analizojë përbërjen e atmosferës, ndërtimin strukturor, duke dhënë karakteristikat më kryesore të shtresave të saj; - të analizojë llojet e rrezatimit: të drejtpërdrejtë, të shpërndarë, të përgjithshëm dhe tokësor, përmes dukurisë së përcjellshmërisë dhe konveksionit; - të analizojë ndryshimin e temperaturës në kohë (ditore e vjetore) dhe në hapësirë (vertikal e horizontal) dhe faktorët që ndikojnë në të; - të llogarisë temperaturën mesatare ditore, mujore e vjetore

	<p>të ajrit dhe amplitudat ditore dhe vjetore të temperaturës së ajrit;</p> <ul style="list-style-type: none"> - të formulojë konceptet: lagështirë e ajrit, lagështirë absolute dhe relative; - të përshkruajë procesin e kondensimit të avujve të ujit dhe formimin e vesës, mjegullës, brymës e reve; - të shpjegojë kushtet e formimit të llojeve të ndryshme të reshjeve; - të analizojë shpërndarjen në kohë dhe në hapësirë të reshjeve; - të ndërtojë dhe të interpretojë grafikët e shpërndarjes hapësinore dhe kohore të reshjeve; - të analizojë ndryshimet e trysnisë atmosferike në kohë e në hapësirë; - të analizojë faktorët kryesorë që përcaktojnë elementet e erës (drejtimi dhe shpejtësia); - të shpjegojë erërat e qarkullimit të përgjithshëm dhe formimin e tyre; - të përshkruajë erërat lokale; - të formulojë konceptet masë ajrore dhe front; - të analizojë ciklonin dhe anticiklonin; - të shpjegojë ndikimin e regjimit ciklonik në gjerësitë mesatare; - të formulojë konceptet <i>mot</i> dhe <i>klimë</i>; - të analizojë faktorët që ndikojnë në formimin e klimës.
<p>Hidrosfera</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Të përshkruajë hidrosferën dhe lidhjen e saj me sistemet e tjera (litosferën, atmosferën, biosferën); - të interpretojë qarkullimin e ujit në natyrë; - të identifikojë vetitë fizike e kimike të ujit të oqeaneve e deteve; - të përcaktojë format e lëvizjeve të ujërave oqeanike; - të shpjegojë elementet e valës detare dhe mënyrën e formimit të valëve detare; - të analizojë shkaqet e formimit të baticave dhe zbaticave dhe pasojat e tyre; - të përshkruajë karakteristikat kryesore të pjesëve përbërëse të lumit; - të analizojë liqenet sipas origjinës së formimit të tyre, shoqëruar me shembuj konkretë nga bota e vendi ynë; - të dallojë llojet e ujërave nëntokësore dhe mënyrën e formimit të tyre; - të përshkruajë llojet e ndryshme të burimeve; - të analizojë kushtet e formimit të borës së përherëshme dhe akullnajave; - të diferencojë akullnajat malore nga ato kontinentale;

Litosfera dhe historia e Tokës	<ul style="list-style-type: none"> - të diferencojë shtresat e tokës, duke dhënë veçoritë kryesore të secilës prej tyre; - të shpjegojë ndryshimin e temperaturës, trysnisë dhe dendësisë në brendësi të Tokës; - të përshkruajë mënyrën e formimit të mineraleve dhe vetitë fizike të tyre (fortësia, ngjyra, shkëlqimi, thyerja); - të përshkruajë llojet kryesore të shkëmbinjve; - të analizojë krijimin e magmës dhe mënyrën e formimit të shkëmbinjve magmatikë; - të diferencojë shkëmbinjte magmatikë sipas përbërjes së magmës; - të shpjegojë kushtet e formimit të shkëmbinjve sedimentarë dhe llojet e tyre; - të shpjegojë mënyrën e formimit të shkëmbinjve metamorfikë dhe llojet e tyre.
Biosfera	<ul style="list-style-type: none"> - Të analizojë faktorët që ndikojnë në botën bimore e shtazore.

Linja: Dinamika e Tokës

Relievi i Tokës, tiparet e saj janë pasojë e veprimtarisë së forcave të brendshme dhe të jashtme, të cilat në mënyrë të vazhdueshme modelojnë sipërfaqen e Tokës. Forma e sotme e relievit të Tokës është rezultante e bashkëveprimit të forcave të brendshme dhe të jashtme. Në historinë e zhvillimit të Tokës, secila prej këtyre forcave ka ndikuar dhe ndikon në përmasa të ndryshme, gjë që ka çuar dhe në krijimin e formave të ndryshme në reliev. Format e krijuara nga forcat e brendshme, në mënyrë të vazhdueshme modelohen nga veprimi i forcave të jashtme, duke krijuar larmi në formë, ndërtim e përmasa.

Linja *Dinamika e Tokës* përbëhet nga dy blloqe tematike: Ndryshimet në Tokë nën ndikimin e forcave të brendshme, dhe ndryshimet në Tokë nën ndikimin e forcave të jashtme.

Bloku tematik	Objektivat
Ndryshimet në Tokë nën ndikimin e forcave të brendshme	<p>Nxënës/i,-ja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Të përshkruajë konceptin <i>pllaka tektonike</i> dhe shpërndarjen e tyre; - të analizojë mënyrën e lëvizjes së tyre; - të analizojë llojet e kufijve të pllakave tektonike; - të përshkruajë llojet e lëvizjeve luhatëse; - të analizojë lëvizjet rrudhosëse e shkëputëse dhe shkaqet e tyre;

	<ul style="list-style-type: none"> - të evidentojë format e relievit që krijohen si pasojë e lëvizjeve ruderose e shkëputëse; - të shpjegojë dukurinë e formimit të tërmeteve; - të përshkruajë tipat e tërmeteve sipas thellësisë dhe origjinës; - të përcaktojë në hartë shpërndarjen gjeografike të tërmeteve; - të përshkruajë vullkanin, pjesët përbërëse të tij, produktet vullkanike; - të analizojë shkaqet e shpërthimit të vullkaneve; - të diferencojë llojet e shpërthimeve dhe format vullkanike që krijojnë; - të përcaktojë në hartë shpërndarjen gjeografike të vullkaneve.
<p>Ndryshimet në Tokë nën ndikimin e forcave të jashtme</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Të përkufizojë konceptin tjetërsim fizik, kimik e biologjik; - të analizojë kushtet në të cilat ndodh secili prej tjetërsimeve; - të argumentojë ndikimin e tjetërsimit në dinamikën e sipërfaqes së Tokës; - të përshkruajë procesin e formimit të dherave; - të analizojë faktorët që ndikojnë në formimin e dherave; - të analizojë kushtet në të cilat ndodhin rrëshqitjet, rrëzimet dhe shembjet; - të analizojë veprimtarinë gërryese, transportuese e depozituese të erës dhe format karakteristike të relievit, që krijohen si pasojë e saj; - të analizojë veprimtarinë gërryese, transportuese e depozituese të ujërave rrjedhëse (lumenj, përrenj) dhe format e krijuara prej saj; - të përkufizojë konceptin <i>karst</i>; - të analizojë kushtet në të cilat zhvillohet procesi i karstit; - të përshkruajë format sipërfaqësore dhe nëntokësore të krijuara nga veprimtaria karstike; - të analizojë veprimtarinë gërryese, transportuese e depozituese të akullnajave dhe format e krijuara prej saj; - të analizojë veprimtarinë gërryese, transportuese e depozituese në brigjet detare; - të klasifikojë tipat e bregdetëve (i ulët, i lartë) dhe karakteristikat e tyre.

Linja: Mjedisi dhe shoqëria

Studimi i kësaj linje u mundëson nxënësve të vlerësojnë që njeriu ndërvepron me mjedisin, për më tepër, që njohja e shkencës së Tokës është thelbësore në planifikimin e ndërtimeve, rrugëve, porteve, kanaleve etj. Konteksti mjedisor i kësaj linje i vjen në ndihmë nxënësve për të kontribuar në debate dhe vendime si qytetarë të informuar dhe të përgjegjshëm.

Bloku tematik	Objektivat
Mjedisi dhe shoqëria	<p>Nxënësi,-ja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Të interpretojë konceptin për mjedisin dhe zhvillimin e qëndrueshëm; - të identifikojë mënyrat e menaxhimit të qëndrueshëm të burimeve natyrore; - të listojë format kryesore të ndotjes; - të analizojë shkaqet kryesore të ndotjes së tokës; - të vlerësojë pasojat e ndotjes së tokës; - të analizojë ndotjen e ajrit, duke identifikuar faktorët kryesorë që ndikojnë në të; - të analizojë ndotjen e ujit, duke identifikuar faktorët kryesorë që ndikojnë në të.

SHPËRNDARJA E PESHAVE SIPAS LINJAVE

Nr.	Linja	Ndarja e peshave në orë mësimore	Ndarja e peshave në përqindje
1.	Sistemi diellor	6	14%
2.	Hartografia	3	7%
3.	Gjeosistemet	20	46%
4.	Dinamika e Tokës	11	26%
5.	Mjedisi dhe shoqëria	3	7%
	TOTALI:	43	100%